

Концепція Василя Сухомлинського з виховання у дітей шанобливого ставлення до батьків

У статті обґрунтовано концепцію виховання у дітей поваги до батьків на основі положень теорії та практики сімейного виховання В. Сухомлинського; описано компоненти, що характеризують поняття „концепція”; проаналізовано закономірності, принципи, методи, засоби, форми виховання шанобливого ставлення старшого дошкільника та молодшого школяра до батьків на основі аналізу діяльності Павлівської середньої школи..

Ключові слова: концепція, шанобливе ставлення до батьків, закономірності, принципи, методи, засоби, форми.

Шануй і поважай матір і батька – вони дали тобі життя, вони виховують тебе, вони хочуть, щоб ти став чесною людиною з добрим і непримиренним до зла серцем. Твоя любов до батьків – це твоя праця в ім'я того, щоб вони були горді твоєю духовною красою, честю, гідністю.

В.Сухомлинський

Постановка проблеми в загальному вигляді... Сучасне суспільство відчуває дефіцит гуманних стосунків, шанобливого ставлення дитини до довколишнього, інших людей і самої себе. Соціальне середовище не сприяє вихованню у молоді етичної культури, а сучасна школа вирішує цю проблему несистематично, як наслідок – дотримання моральних норм поведінки в молодіжному середовищі перстає бути обов'язковою.

У зв'язку з цим виникає необхідність звернення до досліджень теорії та практики виховання у 40-х-60-х роках ХХ ст. Саме в цей час відбувається активний пошук можливостей становлення та розвитку етичної культури підростаючої особистості. У радянський період ідеї гуманістичного виховання розвивали багато педагогів. Особливий інтерес і значущість представляє педагогічна спадщина видатного ученого-новатора, гуманіста В. Сухомлинського, в якій значне місце займають проблеми педагогічної взаємодії сім'ї та школи.

Аналіз досліджень і публікацій... Проблема виховання шанобливого ставлення дітей до батьків в контексті педагогічної спадщини В. Сухомлинського розглядалася в різних галузях науки з різних позицій: в працях філософів розглянуті погляди В. Сухомлинського на проблеми етичного розвитку особистості (Л. Архангельський, В. Блюмкін, А. Гусейнов, О. Дробницький); вивчені теоретичні передумови ідей В. Сухомлинського щодо формування людських стосунків, заснованих на пошані (П. Каптерев, Я. А. Коменський, А. Макаренко, Й. Г. Песталоцці, Л. Толстой та ін.); розглянуті погляди В. Сухомлинського на виховання моральних почуттів в молодшому шкільному віці (Ш. Амонашвілі, О. Богданова, І. Федотова та ін.). У дослідженнях, присвячених вивченню педагогічної спадщини В. Сухомлинського (Н. Безлюдна, М. Богуславський, Л. Бондар, Т. Кочубей, В. Кушнір, О. Петренко, Л. Повалій, В. Риндак, О. Сухомлинська, О. Тимофеева, Л. Ткачук та ін.), розглядалися окремі аспекти теорії та практики сімейного виховання: проблеми спільної виховної діяльності сім'ї та школи; виховання любові до матері; виховання моральних цінностей дошкільників та молодших школярів тощо.

Формулювання цілей статті... Аналіз теоретичних робіт і освітньої практики показує, що, незважаючи на різнобічне вивчення проблеми виховання шанобливого ставлення підростаючого покоління до батьків, досі відсутні концептуальні орієнтири в її вирішенні. Зважаючи на це, при написанні статті, ми ставили за мету обґрунтувати концепцію виховання у дітей шанобливого ставлення до батьків у педагогічній спадщині В. Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу... До середини 60-х років ХХ ст. у творчості В. Сухомлинського склалася цілісна педагогічна концепція виховання у дітей шанобливого ставлення до батьків. Провідні положення концепції представлені у вигляді методики, узагальнюючої педагогічний інструментарій роботи з дітьми та батьками що включає мету (актуалізація у дітей почуття пошани до батьків), концептуальну ідею (інтеграція педагогічних дій сім'ї і суспільного виховання, спрямованих на усвідомлення дітьми батьків як найвищої цінності), принципи (комплексності виховання, єдності громадського і сімейного виховання, врахування вікових і індивідуальних особливостей дітей), зміст (пред'явлення з боку батьків вимог, що побуджують дитину до позитивних дій; виключення прояву батьками несправедливості стосовно дітей;

неприпустимість застосування фізичної сили, залякування і погроз у вихованні дитини; розумне заохочення, що сприяє вихованню культури поведінки; усвідомлення дітьми почуття обов'язку перед батьками), напрями (робота з дітьми, робота з батьками), методи („переконання словом”, приклад батьків, спілкування з людьми двох поколінь, справедлива батьківська влада, заснована на авторитеті, спонукання до позитивних дій і вчинків), засоби (традиції сімейного і трудового виховання, книга, спільна трудова діяльність батьків і дітей, природа), форми (етичні бесіди, діяльність гуртків, збори-диспути, „уроки мислення серед природи”), педагогічні умови (співпраця дошкільного закладу, школи і сім'ї; наявність в сім'ї гуманно-особистісного середовища; підвищення авторитету батьків; врахування психолого-педагогічних особливостей дітей у вихованні поваги до батьків) і результат (вихованість у дітей поваги до батьків, що проявляється у позитивному ставленні дитини до батьків, заснованого на пошані і довірі). Зупинимось на її детальному аналізі.

Провідною ідеєю першого напрямку – **робота з дітьми** – була інтеграція педагогічних дій, спрямованих на сприйняття дітьми батьків як вищої цінності. *Мета напрямку*: виховання у дітей поваги до батьків.

Закономірності виховання поваги у дітей поваги до батьків: від того, як ставляться батьки один до одного, залежить, як дивляться їхні діти на світ і на самих себе; від мудрості батьківської любові залежить, як діти будуть відноситися до довколишніх; від того, як батьки ставляться до своїх батька й матері, залежатиме ставлення їхніх дітей до них [2].

У батьківській педагогіці В. Сухомлинського *принципами* виховання у дітей шанобливого ставлення до батьків є:

- *принцип вимогливої любові до дитини*, заснований на пошані до її особистості, що націлює батьків на пред'явлення вимог, що спонукають дитину до позитивних дій. Із цього принципу випливають правила: вимоги батьків повинні виражатися не лише в заборонах, але головним чином у спонуканні дитини до певних позитивних дій [1];

- *принцип педагогічної справедливості*, що припускає прояв батьками доброзичливості по відношенню до дітей та виключає дитячі образи. Образи, засмучення призводять до того, що дитина перестає шанувати батьків. Багаторічний досвід переконав В. Сухомлинського в тому, що дитина, що пережила в ранньому дитинстві образу, несправедливість, часто ставала хворобливо сприйнятливою до щонайменших проявів несправедливості, байдужості [4]. Правило, що випливає з принципу: „Відверта, задушевна розмова батька, матері, їх добре слово, прямота і щирість, доброзичливість виключають несправедливість в стосунках до дітей, попереджають дитячі образи” [1, с.9].

- *принцип виключення фізичних покарань*. Даний принцип в контексті теорії сімейного виховання В. Сухомлинського передбачає неприпустимість фізичної сили, страху і погроз у вихованні дитини: „Ніщо так не огрубляє юне людське серце, не робить жорстоким його, як образа. Образа піднімає з тайників людської підсвідомості грубі, іноді звірині інстинкти” [1, с.167]. Правило, пов'язане з цим принципом: „виховання високої культури бажань особистості – це неодмінна передумова того, щоб необхідність в покараннях взагалі не виникала” [1, с.280];

- *принцип справедливості заохочення дітей* визначається сукупністю правил: заохочуючи, вихователів необхідно прагнути, щоб поведінка вихованця мотивувалася і спрямовувалася не прагненням отримати похвалу або нагороду, а моральними мотивами. Змістовою характеристикою принципу справедливості заохочення дітей є розумне заохочення дитини, що сприяє вихованню культури поведінки: „...Коли дитині приносить радість тільки те, що його хвалили, тут вже криється небезпека. Справжня майстерність виховання полягає в тому, щоб добро творилося без розрахунку на похвалу” [1, с.285].

- *принцип виховання розумних потреб*, що передбачає усвідомлення батьками небезпеки розвитку у дітей потреби до володіння тільки матеріальними цінностями: „Найстрашніше у взаєминах батьків і дітей – це бездумне ”годування” матеріальними задоволеннями і порожнеча, убогість духовного, сердечного життя дитини” [3, с.52]. Правила, що випливають із принципу: акцентування уваги батьків на необхідності розвитку у дітей потреби в пізнанні, спілкуванні, праці, духовності, моральній діяльності, в особистому самовираженні; створення умов, що сприяють розвитку у дітей мотивів, ціннісних орієнтації у сфері потреб.

У родинній педагогіці В. Сухомлинського новим сенсом наповнені основні традиційні *методи* виховання у дітей поваги до батьків: „переконання словом”, приклад батьків, спілкування з людьми двох поколінь, „виховання правдою”, метод справедливої і твердої батьківської влади, заснованої на авторитеті; „виховання ласкою”. Схарактеризуємо їх:

- „*переконання словом*”. Специфіку виховного впливу батьківського слова В. Сухомлинський бачив в тому, що сказане батьками, залишається в пам'яті підростаючої особистості на все життя і служить стимулом гарних вчинків, корисних справ: „...Досконалою безглуздістю є твердження про

те, що вада виховної роботи в багатьох школах - словесне виховання. Потрібно говорити про інше: про примітивність словесного виховання, про невміння окремих учителів виховувати словом” [3, с.7].

- *приклад батьків*. Цей метод розкривається В. Сухомлинським як спосіб передачі соціального і духовно-морального досвіду старших поколінь підростаючому: „Сила прикладу зростає, якщо старші члени сім’ї являють собою зразок чистої і благородної особистості. Без прикладу, без світла і тепла батьківської любові, вираженої в турботі і повазі до дітей, немислимо ні виховання, ні самовиховання” [3, с.88].

- *спілкування з людьми двох поколінь (батьками, бабусяю і дідусем)*. Молодим батькам В. Сухомлинський вселяв думку, що в становленні моральності їхніх дітей особливе значення має духовний зв’язок наймолодшого і найстаршого покоління: „Якщо цей зв’язок розвивається і міцніє, ви, батьки, можете не побоюватися за своїх дітей. Мудра і благородна старість уміє так любити дітей, що кожен прояв цього почуття будить у дітей любов до старших, турботу і занепокоєння про їхнє здоров’я і благополуччя” [3, с.57].

- *„виховання правдою”*. Правду В. Сухомлинський відносив до чинника, що прославляє людську гідність, а обман, несправедливість – до свідомого приниження гідності: „Як вогню бійтеся, матері і батьки, щоб у свідомості дитини не засіла думка про те, що вона завжди права....Уміти любити – це означає не допустити навіть виникнення такої думки” [3, с.52].

- *метод справедливої і твердої батьківської влади, заснованої на авторитеті*. Під „батьківською владою” В. Сухомлинський розумів право, можливість батька і матері підпорядковувати своїй волі дітей, право встановлювати свої, обумовлені життям конкретної сім’ї вимоги. Розкриваючи суть батьківської влади, педагог акцентував увагу батьків на тому, що їх вимоги до дітей мають бути, передусім, розумними з точки зору мети і завдань виховання: „...Вимога батьків стає беззастережною для дитини тільки тоді, коли вона однастайна, тобто коли мати і батько вимагають одне і те ж” [1, с.443].

- *„виховання ласкою”*. Згідно В. Сухомлинського, батьківські ставлення повинні включати доброзичливі, привітні спілкування, що викликають душевне задоволення, радість. Таке ставлення до дітей він називав „виховання ласкою”: „З дитинства берегти чуйність, совість, чистоту людського серця, не озлобляти його, не отупляти і не робити жорстоким, не робити бездушним і черствим, задерев’янілим і скам’янілим – це один з найголовніших принципів моєї педагогічної віри” [1, с.260].

У педагогіці В. Сухомлинського можна виділити такі *засоби* виховання у дітей поваги до батьків: традиції (сімейного виховання; традиції, що виховують шанобливе ставлення до батьків за допомогою включення дитини в трудову діяльність); книга (домашнє читання, індивідуальне читання, казка); спільна трудова діяльність в сім’ї батьків і дітей; природа. Перераховані засоби становлять основу способів реалізації навчального процесу з виховання у дітей шанобливого ставлення до батьків. У зв’язку з цим доцільно перейти до розгляду форм виховання у старших дошкільників та молодших школярів цієї особистісної якості.

Основними *формами* виховання шанобливого ставлення дітей до батьків В. Сухомлинський вважав *етичні бесіди*. Зміст етичних бесід утілювався в книгах В. Сухомлинського „Як виховати справжню людину” і „Хрестоматія по етиці”, які стали підсумком багаторічної роботи павлиського педагога з дітьми. Разом з етичними бесідами в Павлиській школі використовувалися і продовжують застосовуватися дискусійні форми етичної освіти – *збори-диспути* з моральною тематикою. Педагог був переконаний, що атмосфера диспуту, колективного пошуку істини актуалізує емоційну сферу дітей.

В. Сухомлинський вважав, що дитина, яка живе турботами про інших, сприйнятливіша до слова педагога. Відповідно до цього в Павлиській школі особлива увага приділялася роботі різних *гуртків*. У процесі турботи про живих істот у дітей розвиваються гуманні почуття, що є основоположними компонентами поняття „повага”.

Ефективною формою організації навчального процесу по вихованню у дітей поваги до батьків у Павлищі були *уроки мислення серед природи*, метою яких було навчити уважно спостерігати за довколишнім, пояснювати і описувати предмети, явища, ознаки, дії, цікаві для дітей, і, таким чином, розвивати мислення, збагачувати мову.

Метою другого напрямку – **робота з батьками** – було підвищення педагогічної культури батьків. На думку В. Сухомлинського, для того, щоб сім’я могла брати активну участь в житті школи, забезпечувати єдину лінію в навчально-виховній роботі, потрібне безперервне підвищення загальнокультурного та педагогічного рівня дорослих: „Загальна педагогічна культура усього населення, особливо батьків, є однією з передумов виконання кожним громадянином свого боргу перед суспільством, а цей борг полягає передусім у вихованні молодого покоління. Тому, передусім, необхідно піклуватися про підвищення педагогічної культури батьків, особливо в тих її

аспектах, від яких залежить повноцінний розвиток мислення дитини” [1, с.436].

У практиці роботи Павлиської школи успішно застосовувалися і продовжують застосовуватися різноманітні форми спільної роботи школи і сім’ї по вихованню учнів. Аналізуючи діяльність учителів з батьками в 1948/49 н. р., В. Сухомлинський дійшов висновку, що робота з виховання повинна починатися із створення спільного цілеспрямованого колективу батьків, який був би тісно пов’язаний з учительським. На думку педагога, основними шляхами створення такого колективу є батьківські конференції, батьківські дні, консультації для батьків.

Висновки та перспективи подальших розвідок... Вищевикладене дозволяє зробити висновок, що В. Сухомлинський створив цілісну концепцію виховання, актуальну і в рамках сучасної освіти, центральною ідеєю якої є проблема виховання у дітей шанобливого ставлення до батьків. Визначальним чинником виховної дії сім’ї він визнавав внутрішньо-сімейні взаємини, духовне і моральне багатство батьків, їх довіру і пошану до дитячої особистості, діяльність без покарань. Провідну роль у формуванні підростаючої особистості В. Сухомлинський відводив матерів – „світочеві духовного життя дітей”. Серед методів виховання шанобливого ставлення до батьків у родинній педагогіці перевагу надавав переконанню словом; спонуканню до позитивних дій і вчинків; справедливій і твердій „батьківській владі”, заснованій на авторитеті; спілкуванню дітей з людьми двох поколінь – батьками, бабусями і дідусями; ласці. З позиції єдності суспільного і сімейного виховання В. Сухомлинський довів необхідність систематичної участі батьків у виховній роботі школи, розробив систему педагогічної просвіти батьків з урахуванням особливостей віку їхніх дітей.

Дослідження не претендує на повноту і завершеність розв’язання порушеної проблеми, а відкриває напрями щодо подальших наукових пошуків. Зокрема, актуальним уявляється дослідження ролі та місця ідей В. Сухомлинського щодо виховання поваги до батьків у підлітковому віці.

Список використаних джерел та літератури:

1. Дружинин В. Н. Психология семьи / В. Н. Дружинин. – Екатеринбург, 2000.
2. Здравомыслов А. Г. Потребности. Интересы. Ценности / А. Г. Здравомыслов. – М. : Политиздат, 1986. – 223 с.
3. Зицер В. Фактор свободы в становлении взаимоотношений между детьми и родителями : автореф. дис.... канд. пед. наук / В. Зицер. – СПб., 1998. – 24 с.
4. Когачевская Т. И. Проблема формирования нравственного сознания подростков в педагогическом наследии В. А. Сухомлинского : автореф. дис.... канд. пед. наук / Т. И. Когачевская. – Минск, 1990. – 21 с.
5. Козлова С. А. Нравственное воспитание дошкольников в процессе ознакомления с явлениями общественной жизни / С. А. Козлова // Психолого-педагогические проблемы нравственного воспитания детей дошкольного возраста : сб. материалов. – М, 1995. – 182 с.

Анотація

О.Г.Бутенко

Концепція Василя Сухомлинського по вихованню у дітей уважительного отношения к родителям

В статье обоснована концепция воспитания у детей уважения к родителям на основе положений теории и практики семейного воспитания В. Сухомлинского; описаны компоненты, характеризующие понятие „концепция”; проанализированы закономерности, принципы, методы, средства, формы воспитания уважительного отношения старшего дошкольника и младшего школьника к родителям на основе анализа деятельности Павлишской средней школы.

Ключевые слова: *концепция, уважительное отношение к родителям, закономерности, принципы, методы, средства, формы.*

Summary

O.G.Bytenko

Conception of Education for the Children of Valid Attitude Toward Parents of Vasily Sukhomlyns'kyi

Conception of education is refined for the children of respect to the parents on the basis of positions of theory practices of domestic education V.Sukhomlyns'kyi; conformities of law, principles, methods, facilities; forms of education of deferential relation of senior preschool child and junior schoolboy to the parents are analysed in the article.

Key words: *conception, deferential attitude toward parents, conformities of law, principles, methods, facilities, forms.*

Дата надходження статті:

„31” серпня 2011 р.